

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА ЦІНОУТВОРЕННЯ В БАНКУ

У статті розглянуто ринкову концентрацію та конкуренцію, які мають вплив на діяльність банків, та безпосередньо визначають самостійність банку в прийнятті рішень при ціноутворенні на банківські продукти. Наведено показники, які використовуються при аналізі концентрації банківського ринку. За результатами розрахунку показників зроблено висновки щодо впливу конкуренції на ринку банківських послуг на формування цінової політики.

Ключові слова: банківський продукт, конкуренція, концентрація активів банку, концентрація банків, ціноутворення на банківський продукт.

В умовах ринку політика банку потребує своєчасного реагування на зміни конкурентного середовища. Концентрація і конкуренція ринку належать до неконтрольованих факторів, які впливають на його діяльність і визначають самостійність у прийнятті рішень щодо ціноутворення.

Питанням взаємозв'язку концентрації та конкуренції, їх впливу на ціноутворення, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці П. Гефрон, Л. Жердецька, С. Козьменко, Л. Кузнєцова, Л. Онищенко, Г. Самолова, М. Соумінен, К. Спренкель та інш. Разом з тим, у

вітчизняній економічній літературі бракує джерел, що стосуються виду конкуренції на ринку банківських послуг України та оцінювання її впливу на формування цінової політики банку.

Метою нашого дослідження є визначення стану конкурентного середовища на ринку банківських послуг та оцінка його впливу на формування цінової політики банків України.

Вплив конкуренції, характер і ступінь її, а також рівень впливу на ціни в банківській галузі, визначаються рядом факторів (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація факторів, що визначають банківську конкуренцію

Для оцінки впливу конкуренції як фактору ціноутворення на діяльність банківської установи, скористаємося матрицею, що характеризує риси моделей ринку (табл. 1).

Отже, визначення типу конкуренції на ринку банківських послуг є важливим завданням при формуванні цінової політики банку.

Оскільки банківська система є складовою економічної

системи, для оцінки рівня концентрації як основного мірила конкуренції можна скористатися системою коефіцієнтів й показників, які є досягненням світової економічної науки, що слугує для підприємницьких структур різних галузей економіки.

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників для аналізу концентрації ринку банківських послуг найбільше використання отримали індекс концентрації, індекс

Херфіндаля-Хіршмана, індекс Холла-Тідемана, загальний індекс галузевої концентрації, а також метод кривих Лоренца та індекс Джині.

Розрахунок цих показників базується на зіставленні розміру банку з розміром ринку, на якому він здійснює

свою діяльність. Рівень конкуренції буде залежати від кількості банків на ринку: чим менша кількість банків, тим нижчий її рівень. Також на рівень конкуренції впливає розмір банків: чим більше вони різняться один від одного за розміром, тим вище її рівень.

Таблиця 1. Характеристика основних моделей ринків

Характерна риса	Моделі ринку			
	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Чиста монополія
Кількість банків	Дуже велика	Багато	Декілька	Один
Тип продукту	Стандартизований	Диференційований	Стандартизований і диференційований	Унікальний, не має близьких замінників
Контроль над ціною	Відсутній	Деякий, але у досить вузьких рамках	Обмежений взаємною залежністю	Значний
Умови вступу у галузь	Дуже легкі, перешкоди відсутні	Порівняно легкі	Наявність суттєвих перешкод	Заблоковано
Нецінова конкуренція	Відсутня	Значна, наголос на рекламу, торговельні знаки, марки	Типова, особливо при диференціації продукту	Головним чином реклама зв'язку з суспільними організаціями

Індекс концентрації (CR) дозволяє враховувати концентрацію ринку за найбільшими банками, ігноруючи при цьому результати діяльності малих та середніх учасників ринку:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k S_i, \quad (1)$$

де CR_k – індекс концентрації;

S_i – частка i -ого банку на ринку;

k – кількість банків на ринку.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (HNI) розраховується за формулою (2):

$$HNI = \sum_{i=1}^k S_i^2, \quad (2)$$

де HNI – індекс Херфіндаля-Хіршмана;

S_i – частка i -ого банку на ринку;

k – кількість банків на ринку.

Як бачимо, індекс є сумою квадратів ринкових часток усіх банків, причому більше значення індексу означатиме більш концентрований ринок (менше конкуренції та більше ризиків для клієнтів) [1]. Ринок вважається неконцентрованим, якщо $HNI < 0,1$; помірно концентрованим, якщо $HNI < 0,18$ та висококонцентрованим, якщо $HNI > 0,18$ [2].

Індекс Херфіндаля-Хіршмана доводить важливість ролі великих банків, призначаючи їм більшу питому вагу, ніж меншим банкам, та чутливий до входження нових банків на банківський ринок.

Індекс Холла-Тідемана (HTI) враховує вплив кількості банків на концентрацію банківського ринку, оскільки чутливий до ринкової частки малих банків:

$$HTI = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^k S_i - 1}, \quad (3)$$

де HTI – індекс Холла-Тідемана;

S_i – частка i -ого банку на ринку;

k – кількість банків на ринку.

Оцінити співвідношення між коливаннями ринкових

часток та абсолютною значимістю частки найбільшого банку дозволяє індекс галузевої концентрації (CCI), що поєднує риси індексу концентрації та Херфіндаля-Хіршмана:

$$CCI = S_i + \sum_{i=1}^k S_i^2 (1 + (1 - S_i)) \quad (4)$$

де CCI – індекс галузевої концентрації;

S_i – частка i -ого банку на ринку;

k – кількість банків на ринку.

Цей показник дорівнює одиниці у випадку монополії та буде тим вищий за частку банку лідера, чим більша кількість банків у галузі [3].

Для аналізу особливостей зазначених показників та ринкової структури в дослідженні подано результати розрахунків показників концентрації за активами вітчизняної банківської системи (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що протягом періоду дослідження концентрація ринку банківських послуг зростала, але значення показників демонструють, що ринок банківських послуг України є неконцентрованим.

Підтвердженням цього є дані за період з 01.01.2009 р. по 01.01.2010 р., наведені в таблиці 3.

При аналізі індексу Херфіндаля-Хіршмана за активами банківської системи ми бачимо, що протягом всього періоду даний показник був менший 0,1, тобто банківський ринок можна віднести до неконцентрованого. Однак, зазначимо, що індекс становиться менш чутливим до зміни кількості банків зі зростанням кількості банків в галузі.

Динаміка індексу Холла-Тідемана підтверджує тенденції зміни індексу Херфіндаля-Хіршмана та вказує на те, що у вітчизняній банківській системі функціонує велика кількість практично однакових за розміром банків.

Індекс загальної галузевої концентрації протягом 2004-2009 років мав тенденцію до зменшення, на 01.01.2010 р. склав 0,149. Таке зменшення пов'язане зі зменшенням частки домінуючого банку КБ «ПриватБанк»,

Таблиця 2. Показники концентрації банківської системи України за період з 01.01.2005 по 01.01.2010 рр.

Звітна дата	Показники концентрації ринку			
	Індекс концентрації	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Індекс Холла-Тідемана	Загальний індекс галузевої концентрації
На 01.01.2005 р.	53,11	0,0394	0,0225	0,185
На 01.01.2006 р.	55,82	0,0389	0,0236	0,178
На 01.01.2007 р.	54,52	0,0373	0,0238	0,171
На 01.01.2008 р.	52,12	0,0346	0,0240	0,161
На 01.01.2009 р.	55,02	0,0354	0,0250	0,155
На 01.01.2010 р.	56,03	0,0357	0,0119	0,149

Таблиця 3. Показники концентрації банківської системи України за групами банків з 01.01.2009 р. по 01.01.2010 р.

Групи банків	Індекс концентрації	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Індекс Холла-Тідемана	Загальний індекс галузевої концентрації
I група	0,694	0,0360	0,119	0,149
II група	0,158	0,0010	0,135	0,016
III група	0,065	0,0003	0,197	0,005
IV група	0,082	0,0002	0,069	0,002
Загальний індекс	1,000	0,0375	0,026	0,153

частка якого на ринку станом на 01.01.2010 р. становила 9,85 %, а частка активів всіх банків IV групи – 1,1%.

Аналіз концентрації активів банків з точки зору їх диференціації передбачає розрахунок накопичувальних чи кумулятивних часток і побудову кумулятивних кривих, чи кривих Лоренца (*Lorenz curve*), які показують, яка

частка підсумованих за рік активів, отриманих банками в певній країні, дістається різним процентним часткам банків, починаючи з банків IV групи і закінчуючи банками I групи.

Дані для побудови кривої Лоренца наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Концентрація активів за банками України в цілому станом на 01.01.2010 р.

Групи банків	Значення за групами, тис. грн.	Значення за групами, %	Кількість банків, од.	Кількість банків, %	Фактична крива Лоренца		Нормальна крива Лоренца	
					Кількість банків, %	Значення за групами, %	Кількість банків, %	Значення за групами, %
Група IV	57 033 261	6,529	21	11,731	0	0	0	0
Група III	71 832 592	8,224	121	67,597	11,731	6,529	11,731	11,731
Група II	138 333 751	15,837	19	10,614	79,329	14,753	79,329	79,329
Група I	606 249 970	69,408	18	10,055	89,944	30,591	89,944	89,944
Всього	873 449 574	100,00	179	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Для побудови кривої Лоренца на обидві осі координат наносять процентну масштабну шкалу (від 0 до 100 %). Для точок кривої абсцисами слугують одиниці сукупності, а ординатами – значення ознаки. Рівномірний розподіл ознаки буде представлено діагоналлю, яка називатиметься лінією рівномірного розподілу, а нерівномірний – лінією Лоренца, відхилення якої від діагоналі характеризує ступінь нерівномірності.

Результати побудови кривої Лоренца для банківської системи України представлені на рисунку 2 та рисунку 3.

Як свідчать наведені на рисунках 2 та 3 дані, активи банківської системи України як в цілому, так і за групами розподілені нерівномірно.

Коефіцієнт Джині – це статистичний показник, що показує взаємозв'язок між процентом банків на ринку та часткою ринку, розрахованою нарастаючим підсумком, від банків, які віднесені до IV групи, до банків I групи (від найдрібніших до найбільших). Він відображає нерівність розподілу, вимірюється через відношення площі між

кривою розподілу Лоренца та постійною (досконалою) лінією розподілу та площі під постійною лінією розподілу.

Значення коефіцієнта Джині для випадку кривої Лоренца як за кожним банком, так і за групами банків становить 0,865, що свідчить про нерівномірність розподілу активів банків України.

За результатами проведених розрахунків можна припустити існування монополістичної конкуренції у банківській системі України. За таких умов на банківському ринку представлені диференційовані продукти, ціни на які є слабо контрольованими, багато в чому залежать від кон'юнктури ринку. При цьому досить великого поширення набули методи нецінової конкуренції, наприклад, реклама, імідж, торгові марки.

Список літератури

1. Цихан, Т. В. Теоретические основы контроля за экономической концентрацией [Електронний ресурс] / Т. В. Цихан. – Режим доступу: <http://www.jurenergo.kiev.ua/statti/osncontr.doc>.

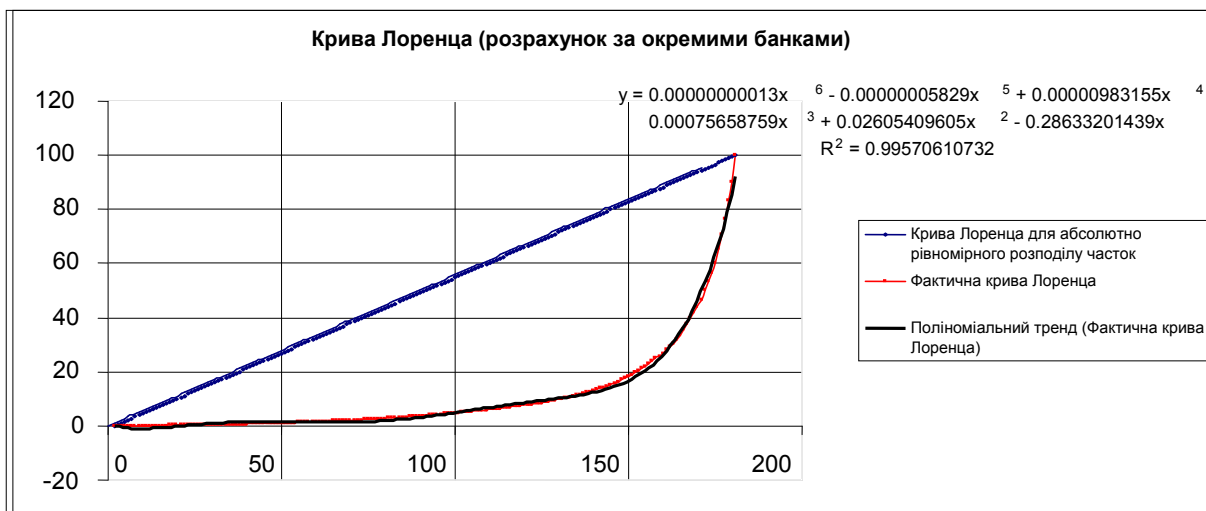

Рис. 2. Крива Лоренца для банківської системи України станом на 01.01.2010 р.

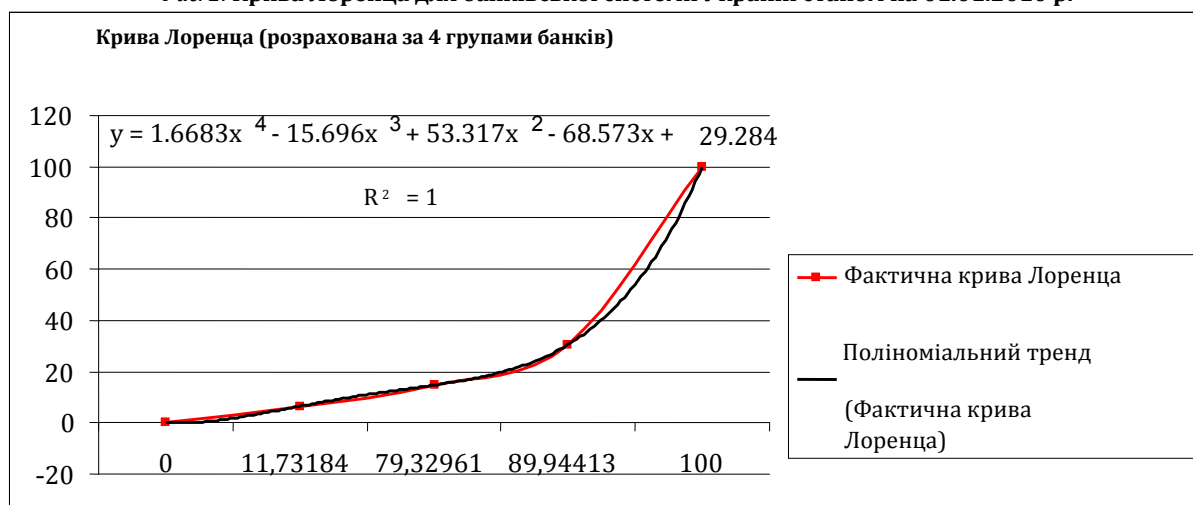

Рис. 3. Крива Лоренца для банківської системи України у розрізі груп банків станом на 01.01.2010 р.

- Банковская конкуренция [Текст] / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М. : Экзамен, 2002. – 256 с.
- Герасименко, В. В. Управление ценовой политики компании [Текст] : учебник / В. В. Герасименко. – М. : Эксмо, 2006. – 688 с.
- Самуельсон, П. Микроекономіка [Текст] / Пол А., Самуельсон, Вільям Д. Продагуз. ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 675 с.
- Фінансові показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
- Онищенко, Ю. І. Рівень концентрації вітчизняної банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/onischenko-yui-riven-kontsentratsiyi-vitchiznyanoyi-bankivskoyi-sistemi/>.
- Есипов, В. Е. Цены и ценообразование [Текст] : учебник для вузов / В. Е. Есипов. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 480 с.
- Кузнецова, Л. В. Ціноутворення в банківській справі : підручник / Л. В. Кузнецова, Л. В. Жердецька. – Одеса : Атлант, 2008. – 320 с.
- Самолов, Г. О. Банковская конкуренция [Текст] / Г. О. Самолов, А. Г. Качалов. – М. : Экзамен, 2002. – 256 с.
- Жердецька Л. В. Вплив ринкової конкуренції на процеси ціноутворення в банківському секторі України [Електронний ресурс] / Л. В. Жердецька. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_20/1/zherdec.pdf.

РЕЗЮМЕ

Павленко Людмила

Влияние конкуренции на ценообразование в банке

В статье рассмотрена рыночная концентрация и конкуренция, которые имеют влияние на деятельность банков, и непосредственно определяют самостоятельность банка в принятии решений при ценообразовании на банковские продукты. Приведены показатели, которые используются при анализе концентрации банковского рынка. За результатами расчета показателей сделаны выводы относительно влияния конкуренции на рынке банковских услуг на формирование ценовой политики.

RESUME

Pavlenko Lyudmyla

Influence of competition on pricing in bank

The article deals with the market concentration and competition. They affect the Bank activity and determine independence of the bank in decision-making at the pricing of banking products. The indicators that are used while analyzing the banking market concentration are presented in the article. The results of calculation became the base for the conclusions about the impact of competition on the banking market on pricing policies.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2010 р.